

Andelslandbruk i et natur-, kultur- og folkehelseperspektiv

Michael 2019; 16: Supplement 23: 70–4.

FN har satt opp mål om å sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, samt sikre bærekraftige produksjons- og forbruksmønstre (FNs bærekraftsmål). Dette er store og edle visjoner som skal implementeres i praksis på makro- og mikronivå i samfunnet. Metodene for å realisere målene er ikke spesifisert, men når vi i det store og små, designer metoder for å imøtekomme våre menneskelige behov, må vi navigere mot dette målet. Behovet vårt for mat er helt grunnleggende for vår helse og overlevelse. På dette område har vi et stort potensiale for å endre kurs i retning av bærekraftsmålene.

Mat med bondens ansikt

Andelslandbruk er en nykommer i norsk landbruk som bidrar til mer økonomisk og økologisk robuste systemer for matproduksjon (1). Modellen går ut på at en gruppe forbrukere inngår en forhåndsavtale med en bonde om å kjøpe en andel av årets produksjon på gården. Det gjelder vanligvis matproduksjon med grønnsaker, bær og frukt, men kan også inkludere egg, melk, kjøtt eller andre gårdsprodukter. Et slikt partnerskap mellom forbruker og bonde skal gagne begge parter. Forbrukeren får tilgang til lokal, frisk, økologisk mat og gårdsprodukter det ellers kan være vanskelig å få tak i, samt nærhet, kunnskap og opplevelser knyttet til maten og gården. Bonden på sin side får en forutsigbar økonomi ved at omsetning av gårdens produkter er sikret og samtidig at det er mulighet for et sosialt fellesskap knyttet til gården.

Modellen oppstod først i Japan på 1960-tallet der forbrukerne inngikk direkte partnerskap med bøndene. Det ble kalt TEIKEI som på japansk betyr «Mat med bondens ansikt». Utgangspunktet var et ønske om å ivareta miljø, dyrevelferd og forutsigbarhet for bonden i større grad enn man så i industrialisert landbruk. Tilsvarende organisering oppstod i Tyskland på

1980-tallet og har senere spredt seg til USA, Storbritannia og flere land i Europa. På engelsk kalles modellen Community Supported Agriculture (CSA). I enkelte stater i USA får fattige innbyggerne støtte til å eie en andel i et CSA.

I Norge er fenomenet ganske nytt, men vi har de senere årene sett stadig flere andelsbruk vokse fram. Det teller idag nærmere 60. En støtteordning til fattige familier og til innvandrerfamilier kunne også vært hensiktsmessig her i landet for å fremme integrering og utjevne sosiale forskjeller.

De tre hovedprinsippene ved et andelsbruk er

1. *Dialog*. Bonden og forbrukerne blir enige om rammene for produksjon; det lages en plan for hva som skal produseres og et budsjett for dette.
2. *Gjennomsiktig økonomi*. Kostnadene ved produksjonen er tydelig og åpen for forbrukerne.
3. *Delt avling, delt risiko*. Landbruksproduksjon er i stor grad påvirket av klima og det vil være årsvariasjoner. Ved at forbrukerne kjøper en andel av produksjonen på gården, sikres bonden en trygg økonomisk base. Risikoen ved en dårlig avling deles, såvel som overskuddet ved gode avlinger.

Andelshaverne har mulighet til å involvere seg i planlegging og ha hyppig kontakt med gården og driften. De blir kjent med gården og gårdsarbeidet og vet hva de får (2).

I planleggingen tar man sikte på å produsere en viss mengde og beregner en pris for dette som skal dekke leie av areal, utstyr, jord, gjødsel og arbeidstimer.

Produksjonskostnaden fordeles på antall andeler. Bonden får da den avtalte prisen for utstyr og arbeid og er således sikret inntekt. Hver andelshaver får sin avtalte andel av avlingen.

Matkultur fra morgendagens helter

I vår moderne kultur har vi et matforsynings system der en fullverdig og variert diett er avhengig av et verdensomspennende nettverk av transport, lagring og markedsføring. Avstanden fra produsent til konsument er lang og består av mange ledd.

Industrilandbruket er helt avhengig av ressurser utenfra i form av drivstoff, gjødsel og protein. Dette systemet er energikonsumerende, forurensende og det utpiner matjorda. Hvis man ser på det totale ressursbehovet pr konsumerte næringsenhet, er ikke dette designet spesielt effektivt (3). Det er store svinn på veien fra produsent til konsument og mange av

næringsstoffene forringes ved lagring. Mat som fortæres kort tid etter at den er høstet, har vanligvis en høyere næringverdi enn matvarer som har vært transportert langt. De fleste matvarene vi kan kjøpe i butikken, har reist svært langt med energikrevende transport. Det samme gjelder foret til dyra vi spiser.

Sammenhengen mellom klimautfordringer og matproduksjon fremstår med stadig større tydelighet. Ustabilt klima, ekstremvær og naturkatastrofer truer avlinger samtidig som moderne industrilandbruk bidrar til klimaendringene (4). Dette systemet for matproduksjon virker derfor lite hensiktsmessig i et miljømessig perspektiv.

Matproduksjon må være bærekraftig både økologisk, økonomisk, sosialt og helsemessig. Uten et bærekraftig landbruk, kan ikke en sivilisasjon være vedvarende. Vi som ikke er matprodusenter selv, er avhengige av at bøndene gjør jobben for oss; vi kan helt enkelt ikke overleve uten.

Småskalabønders bidrag til den totale matproduksjonen i verden er undervurdert ifølge IFAD (5). De står for 70% av all matproduksjonen i verden og man finner at effektiviteten regnet i ytelse pr arealenhet, er det omvendte forhold med størrelse på bruket (3). Småskala, lokale enheter fremmes som svært sentrale for matproduksjon i framtiden. Lokalt basert matproduksjon ivaretar i større grad matsikkerhet og matsuverenitet. Småskala matproduksjons-enheter representerer også en arena der folk kan delta og oppleve kontakt med jorda og maten de spiser. Småskala-bøndene blir betegnet som morgendagens helter.

Folkehelse i matproduksjon

Basale vilkår for overlevelse er tilgang på rent vann og næringsrik mat. Sentrale forutsetninger for god folkehelse er dessuten fysisk aktivitet, sosial tilhørighet, utdanning samt beskyttelse fra gift- og smittestoffer, vold og skader. I følge salutogeneseteorien er opplevelse av mening, sammenheng og kontroll viktige elementer for dannelse og opprettholdelse av god helse (6).

Både forskning og erfaring støtter at det er en helsegevinst ved å oppholde seg i naturlige omgivelser som for eksempel å jobbe med planter og hagebruk. Andelsbruk kan være en arena for nærhet til eller aktiv deltakelse i lokal matproduksjon. Det å selv kunne bidra mer direkte til å ivareta eget behov for mat, kan skape opplevelser av mening, kontroll og mestring. I samspill med planter, dyr og andre mennesker, kan man se seg selv i sammenheng med natur og kultur. Enkel fysisk aktivitet utendørs i samarbeid med andre gir både mulighet for frisk luft, mosjon, gode samtaler og følelse av tilhørighet.

Mennesket som berikelse for jorda

Mangler skaper ustabile samfunn. Visshet om at vi har tilgang til og overflod av nødvendige ressurser som ren luft, rent vann, ren mat, varme, fornuftige og trygge boliger, og gode fellesskap danner grunnlag for et stabilt, sivilisert og utviklet samfunn med god folkehelse.

Vi mennesker har en definitiv påvirkning på jorda til tross for at vi opptar en liten del av jordas samlede levende system. Det er derfor av stor betydning at vi kan ivareta våre behov uten å ødelegge det naturlige miljøet, men snarere berike det. Andelslandbruk kan gi et praktisk og lokalt svar på noen av de store globale miljøutfordringene vi står i. Prinsippene knyttet til permakultur som en helhetlig og økologisk metode for matproduksjon, kan med fordel kombineres med en satsning på andelslandbruk (7).

FNs bærekraftsmål relevant for dette kapitlet

Mål 3: *Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder.*

3.9 Innen 2030 betydelig redusere antall dødsfall og sykdomstilfeller forårsaket av farlige kjemikalier og forurensset luft, vann og jord.

Mål 12: *Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre*

12.2 Innen 2030 oppnå en bærekraftig forvaltning og effektiv bruk av naturressurser.

12.3 Innen 2030 halvere andelen matavfall

12.8 Innen 2030 sikre at alle i hele verden har relevant informasjon om og er seg bevisst en bærekraftig utvikling og en livsstil som er i harmoni med naturen.

Litteratur

1. Devik A. *Nytt liv til landbruket: Kan andelslandbruk realisere økologisk og økonomisk robuste matproduksjoner?* Masteroppgave i samfunnsgeografi. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, 2013.
2. Hvitstrand C. *Økologisk spydspiss: Andelslandbrukets rolle i å fremme bioøkonomi, og økt kunnskap om og forbruk av økologisk mat.* Rapport nr. 341. Bø: Telemarksforskning, 2014.
3. Nærstad A, Randen O. *Den unødvendige sulten.* Ål: Boksmia, 2012.
4. Dybdal E. *Bærekraftig matproduksjon i et endret klima.* Oslo: Utviklingsfondet, 2015. Hentet 2.sept. 2016 fra https://www.utviklingsfondet.no/files/uf/documents/Rapporter/b%C3%A6rekraftig_matproduksjon_web.pdf

Figur 1: Parti fra andelslandbruk ved Holt gård (www. holtgard.no) i Re kommune i Vestfold. (Foto: Ingunn H. Leeber)

5. The International Fund for Agricultural Development (IFAD) (2013). *Smallholders, food security, and the environment*. Hentet 2.sept. 2019 fra https://www.ifad.org/documents/38714170/39135645/smallholders_report.pdf/133e8903-0204-4e7d-a780-bca847933f2e
6. Tellnes G. Salutogenese – hva er det? *Michael* 2007; 4 (2): 144-9.
7. Leeber IH. Permakultur som bærekraftig friluftsliv. I: Tellnes G (red). *Friluftsliv, kystkultur og vakre løsninger. Hvordan styrke de unges helse, miljø og livskvalitet*. Asker: NaKuHel-forlaget, 2018:125-31.

Ingunn H. Leeber

jobber som fastlege i Re, Vestfold. Hun har praktisk og teoretisk erfaring fra permakultur i tropisk klima gjennom flere års drift av familiens økologiske fruktplantasje på Hawaii. Hun har vært engasjert i økologisk drift ved www. holtgard.no i Vestfold og Holt gård andelslag, samt lokal og nasjonal NaKuHel-virksomhet der hun har bidratt med nettverksbygging mot internasjonalt permakulturmiljø. ingunnleeber@gmail.com